

Nominalizmus a jeho důsledky

Roman Cardal

18. októbra 2022 ✚ Spoločnosť ✚ CZ, Filozofia

Ve stále rostoucím počtu analýz stavu současné západní kultury a civilizace se o problému tzv. *nominalizmu* prakticky nic nedočteme. Pisatelé těchto textů většinou nesestupují do hlubších filosofických rovin, kde by se na tento problém mohlo narazit. Vyhýbání se otázce nominalizmu souvisí nejen s tím, že se jedná o vcelku *složitou záležitost*, ale i s tím, že si jeho vliv na naše životy *jen málokdo uvědomuje*.

Ilustračný obrázok – Honoré Daumier (1808 – 1879): “Joueurs d’échecs” (Hráči šachu), 1863.

zdroj: wikimedia commons

Bylo by proto žádoucí, kdyby na toto téma byla k dispozici nějaká studie, která soustřeďuje obě kvality – srozumitelnost pro filosoficky neškolené čtenáře a jasné vědomí dopadu nominalizmu na naši existenci. Je potěšitelné, že takový pramen je již mnoho let přístupný. Je jím kniha *Ideje mají důsledky*, kterou vydal *Občanský institut v Praze*. Jedná se o český překlad díla R. Weavera, které bylo v anglickém originále publikováno již v roce 1948. V předmluvě k druhému vydání vyjadřuje autor své překvapení nad skutečností, jak veliký ohlas dílo u čtenářů vzbudilo. Ačkoliv od prvního zveřejnění knihy uplynulo přes sedm desetiletí, její obsah na své aktuálnosti *nijak nepozbyl. Naopak*. Vývoj západní společnosti v minulých dekádách ukázal, že Weaver byl neobyčejně jasnozřivý myslitel a jeho poselství si dnes zaslouží zvláštní pozornost.

Weaverova metodická východiska

Než se začneme v dalších příspěvcích tímto důležitým textem zabývat, je třeba upozornit na to, že byl sepsán konzervativním myslitelem, který se bohužel nedokázal vyhnout všem úskalím moderní mentality. To je u konzervativců dosti častý nedostatek, nad nějž se v našem vlastním zájmu musíme pragmaticky povznést. Jakou má tento nedostatek podobu?

V předmluvě se Weaver sám sebe ptá, do jakého oboru by měla být jeho kniha zařazena. Jeho odpověď zní jasně: „*Jde o práci filosofickou potud, že se pokouší analyzovat hojné projevy novodobého rozkladu poukazem na jejich prvotní příčinu*“ (s. 7). Prostřednictvím této metody dospívá po 112

stranách cílených rozborů k následujícímu závěru: „V předchozích kapitolách jsme se zabývali různými fázemi pádu moderního člověka do stavu chaosu. V souladu s tím, jak vyplývají implikace z premis, pozorujeme od prvního přitakání materializmu dlouhou posloupnost následků vyúsťujících do egoismu a společenské anarchie současného světa“ (s. 119).

Jednou z charakteristik moderní doby je *naprosté znejistění lidského poznání*, které svými důsledky zasahuje všechny rozměry existence člověka. Weaver se distancuje od takové interpretace lidského poznání, v níž už není místo pro pravdu, obecnost, jistotu a nutnost. Proto hledá zdroje myšlení, které „*zaručí, že naše soudy o životě nebudou vrtkavé a náhodné, nýbrž logicky nevyhnutelné a správné*“ (s. 23).

Navzdory filosofické ambici, kterou autor ihned zpočátku deklaruje, narážíme prakticky vzápětí na její výrazné zmírnění. Weaver si je totiž vědom, že filosofie není jeho doménou, a že síla jeho pohledu čerpá z jiných zdrojů: „*Stále silněji však pociťuji*“, píše, „*že to přece jenom není v první řadě práce filosofická. Spíše se jedná o tušení jisté situace*“ (s. 7). Weaver tuší, že s moderním světem není něco v pořádku. V tom se nijak neliší od mnoha svých současníků, kteří mají velmi podobný dojem. Jeho přednost spočívá v tom, že toto tušení dokáže s nevšední jasností formulovat.

Pátráme-li po Weaverově pojetí lidského poznání, o něž se opírá při analýzách postupného úpadku západní civilizace, musíme se podívat do kapitol, v nichž se o této problematice podrobněji rozepisuje, a po pasážích, v nichž svá stanoviska k základní gnozeologické koncepci přímo vztahuje.

Již v první kapitole pojmenované *Nesentimentální cit* autor mluví o třech rovinách vědomého uvažování o světě. Jsou jimi „*konkrétní myšlenky a představy o věcech, všeobecná kréda či přesvědčení a metafyzický sen o světě*“ (s. 25). Nejnapadnější jsou první dvě roviny. Třetí, nazvaná „*metafyzický sen o světě*“, má povahu *posledního základu všech našich stanovisek*, která z něj čerpají své ospravedlnění.

Weaver se zde dotýká klasického tématu. Filosof by si měl být vědom, že každý člověk má určitý metafyzický náhled na skutečnost, který tvoří jakýsi nejzazší a nejzákladnější rámec všech jeho speciálnějších poznatků, rozhodnutí a pohnutek, třebaže si jeho přítomnost mnohdy vůbec neuvědomuje. Weaver diskutovanou rovinu vědomého uvažování člověka charakterizuje slovy:

„*I nejprostší duše si definují několik rudimentálních představ o světě, jež opakovaně uplatňují, vyvstane-li nutnost volby. Ty se však opírají o cosi ještě obecnějšího. Vysoko nade vším se klene intuitivní vnímání imanentní povahy reality. Je to řídící morální princip, k němuž v konečném soudu vztahujeme ideje i přesvědčení, chceme-li si je ověřit. Bez metafyzického snu nelze pomýšlet na to, že by lidé mohli žít souvislou dobu v harmonické pospolitosti. Takový sen s sebou nese hodnotící prvek, jenž je pojítkem duchovního společenství. Prohlásíme-li, že filosofie počíná údivem, v podstatě tím tvrdíme, že cit předchází rozumu*“ (s. 25–26).

U tohoto názoru je nezbytné se zastavit. Kdyby jím Weaver myslel pouze na posloupnost v tom smyslu, že se do našeho prvního kontaktu s určitým problémem nutně promítá i naše emotivní rozpoložení, které může mít vliv i na náš způsob racionálního uchopení daného problému, nebylo by třeba nic namítat. Weaver však otázku klade jinak. Podle něj je lidský rozum prakticky vydán všanc emotivitě a záleží na tom, v jakém stavu se tato emotivita právě nachází. Konkrétně to například znamená, že jestliže má moderní člověk citový odpor k metafyzice, je tím jeho rozum *ipso facto* vykořeněn a není schopen o ní objektivně přemýšlet.

Není pochyb, že mnoho lidí ve svých soudech podléhá svým náladám a citovým zaměřením, ale z principiálního hlediska je neudržitelné uvrhnout rozum do okovů emotivity. Jak by pak bylo možné rozpoznat, která citová tendence je vhodná a která nikoli? Jen rozum disponuje takovou rozhodčí mocí. Weaver bohužel obtíž nevidí a podmaňuje lidskou racionalitu diktátu emocí:

„Rozum nemůže ospravedlnit sám sebe... Je-li řídící morální princip špatný, rozum napomáhá zlu; je-li dobrý, pak rozum velí konat dobro a rozmnožuje je... V takové volbě (morálního principu) je jistá libovůle v tom smyslu, že předkládáme tezi, která se neopírá o žádnou předchozí“ (s. 26).

Na obhajobu autora musíme uvést, že nezastává naprostou závislost rozumu na smyslech, a tedy i na citovosti, neboť, jak ještě uvidíme, jeho kniha je *výslovnou obžalobou empirismu*. Transcendenci rozumu a vůle v člověku zdůrazňuje také obhajobou naší svobody (srov. s. 53). To však nic nemění na skutečnosti, že Weaver svoji výchozí pozici *silně oslabil*. Rezignací na možnost sebe-založení rozumu *otevívá brány skepticismu*, aniž si je toho vědom. Jakožto znalec antické literatury nepřehlíží, že Platón a Aristoteles kladli enormní důraz na výchovu citů u mládeže, poněvadž chápali, jak silný tlak dokáže vytvářet na zrání a průběh racionálního života. Založit ale rozum v takovém mimo-racionálním principu znamená prohrát bitvu se skeptikem. Citem a před-racionální volbou zcela podmíněný rozum *ztrácí kompetence teoretického arbitra* – každý jeho výnos může být zpochybněn jako pouhý výron určité citové preference, kterou kritik nemusí sdílet.

Naznačené noetické manko se bohužel projevuje na více místech Weaverovy knihy. Když hovoří o problému definice, snaží se ukázat, že rozumu rychle dojdou síly, chce-li nějakou skutečnost „naprosto racionálně“ vysvětlit. Pojmy totiž vysvětlujeme opět jinými pojmy a nakonec jsme dovedeni na začátek našeho prvního explikačního pohybu. Nejposlednější osvětlení obsahu nějakého pojmu se děje skrze intuici zaměřenou na danou realitu:

„Zde jsme dorazili ke dnu a k základům všech neelementaristických významů, k významům nedefinovaných pojmů, které jaksi „známe“, ale nedovedeme je vyslovit“ (s. 142).

Ponechme stranou autorovo připomenutí Platónovy teorie reminiscence, kterou v souvislosti s tímto tématem rozvíjí. Důležité je, že Weaver s jistou anti-osvícenskou averzí připomíná limity lidské racionality. Tam, kde rozum naráží na své hranice, tam končí jeho specifické manévry – nemůže dedukovat, analyzovat, pochybovat. Stojí před faktem, který buď přijímá, nebo zavrhuje, což vždy činí nikoli z racionálních, zde již neexistujících, nýbrž z *mimo-racionálních emotivních důvodů*.

Ve Weaverových výkladech můžeme několikrát narazit na autorovy nepokryté sympatie k některým Platónovým řešením. Noetická nedostatečnost východiska amerického myslitele jej ale nevyhnutelně dotlačila až k silně antiplatónské vizi. Na straně 147 svěruje nejvyšší kompetence při poznávání světa *básníkům*. Takový výsledek zkoumání je filosoficky alarmující a přímo vyzývá k přehodnocení vstupních momentů Weaverova výkladu.

Bylo by však velkou škodou, kdyby nás právě konstatované noetické nedostatky konzervativní pozice Weavera odradily od dalšího studia jeho díla. To v sobě totiž skrývá nedocenitelné poklady. Podobně jako jiní konzervativci *nezvládá teoreticky řešit problém sebe-ospravedlnění rozumu* a hledá proto

náhradní zdroje jeho „spolehlivosti“, ale při praktickém výkonu myšlení se projevují *jeho mimořádné schopnosti*, při jejichž aplikaci na svá skeptizující východiska přirozeně zapomíná. Proto jsou jeho úvahy skutečně inspirující. Mállokterý z moderních autorů se dopracoval k tak hlubokým vhledům do příčin situace naší společnosti.

Ačkoli si Weaver nedělá žádné levné iluze o možné nápravě tragického stavu Západu, nepodléhá fatalismu. Je přesvědčen, že na počátku neblahého vývoje postupného kulturního rozkladu, který kulminuje ve 20. století, stála *svobodná, avšak nerozumná volba člověka* (srov. s. 9). Problém však spočívá v tom, že mnoho lidí negativitu tohoto procesu stále nevidí a je k němu lhostejných. I z tohoto důvodu bude užitečné, když se na základní myšlenky R. Weavera v dalších příspěvcích zaměříme.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/nominalizmus-a-jeho-dusledky/>